

УДК 811.161.2

ОПОЗИЦІЯ «БІЛИЙ» – «ЧОРНИЙ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Даніленко Ю. І.

*Таврійська академія Кримського федерального університету імені В. І. Вернадського, Сімферополь
E-mail: legora@list.ru*

У статті досліджується лінгвокультурологічне значення колоронімів «білий» та «чорний». Особливу увагу приділено виявленню схожих рис у семантиці фразеологічних одиниць української та російської мов. У статті розглянуто роль кольорів у житті східних слов'ян. Порівняльний аналіз символічних значень кольорів проведено з урахуванням мовної та культурної специфіки двох народів.

Ключові слова: колоронім, кольороназва, колір, фразеологізм, колористичний компонент, білий, чорний.

ВСТУП

Фразеологія є одним з головних скарбів багатьох мов світу. Якщо глибинно вивчати фразеологію певної мови, то можна здобути глибокі знання і розуміння культури народу, що говорить цією мовою, оскільки ці лексичні одиниці зберігаються носіями мови протягом усього життя. У фразеологізмах лаконічно і надзвичайно яскраво помічені деталі побуту і особливості народного менталітету тієї чи іншої країни.

Метою статті є дослідження та порівняльний аналіз фразеологізмів з компонентами *чорний* та *білий* у російській та українській мовах; встановлення лінгвокультурологічних значень колоративів та фіксація їх символічного навантаження у складі фразеологічних одиниць.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Колір має важливе значення в житті кожної людини. Часто від нього залежить настрої, емоції і фізичне самопочуття людей. Однак, розглядаючи ті чи інші аспекти, фахівці часто ігнорують великий історичний і культурний досвід людства, якому властиве постійне прагнення називати предмети і явища, що його оточують. Кольорова картина світу не є винятком. Тому у лінгвістів колороніми – одна з найпопулярніших досліджуваних лексичних груп. Мовознавці та етимологи вивчали десятки мов і прийшли до висновку, що існує ряд універсальних рис у системі кольороназв. Крім того, різна якість того чи іншого відтінку відображається у фразеологізмах. Адже вони акумулюють соціально-історичну, інтелектуальну, емоційну інформацію конкретного національного характеру.

Погоджуємося із думкою С. Тер-Минасової, що в практиці спілкування соціокультурні відтінки найменувань кольорів – це чергова пастка, це ще один військовий оборонний прийом мови і культури. На прикладі колоронімів особливо яскраво видно активну роль мови у формуванні нашого сприйняття світу, її владу над людиною. Ми будемо одним і тим же органом почуттів – очима – один і той же

шматочок реальності, бачимо весь спектр, але розрізняємо тільки ті його кольори і їх відтінки, які мають найменування в нашій мові [5, с. 14].

Колороніми (від лат. color – колір, гр. onima – ім'я), або кольороназви, визначаються як лексеми, денотативним значенням яких є ознака кольору [3, с. 3].

Функції колоронімів у складі фразеологічного звороту варіюються від простого найменування барви до засобу відображення емоційно-експресивних значень.

Білий колір в народній культурі – один з основних елементів колірної символіки – протиставляється, насамперед, **чорному кольору**.

Білий і чорний кольори перебувають на полярних точках колірної спектра, а їх назви і символіка антонімічні.

У символічній сфері кореляція «білий» – «чорний» («світлий» – «темний») може входити в еквівалентний ряд з парами «хороший» – «поганий», «чоловічий» – «жіночий», «живий» – «мертвий», почасти «молодий» – «немолодий» (старий), «ясний» – «похмурий» (про погоду) і т. д.

Здавна міфологічна семантика білого і чорного кольорів проявляється у ворожіннях, повір'ях. Так, наприклад, у районі Плевена дівчата ворожили про заміжжя на вівцях, зокрема, дивилися, яка вівця першою увійде в загін у Святвечір: якщо біла – вийдеш заміж за коханого, а якщо чорна – отримаєш «чорне життя».

Співвіднесеність опозицій «хороший» – «поганий» відображена в уявленнях про метеликів і птахів, як втілених душ: душа людська, як голуб – білий, якщо летить на небо, і чорний – якщо летить в пекло; над згарищем літають невідомі птахи – душі предків, які намагаються допомогти родичам, серед них білі – праведники, а чорні – пекельники, тобто грішники з пекла.

Уявлення про «царство темряви» як про потойбічний світ, протиставлення «білому світу», характерне для всіх слов'ян. Білий світ – наш, «цей» світ, і він протиставлений «тому», не білому світові, як день – ночі. Білий світ, як і білий день, мотивований ознакою «ясний, світлий, чистий».

Білий одяг характерний для духів, міфологічних персонажів. На Смоленщині домовика іноді називають білим гномом, він з білою бородою, в білому савані і з білим кием. На Чернігівщині русалку уявляють схожою на патлату жінку в білому. Таким чином, майже вся нечиста сила одягається в біле, в той час, як чорт носить чорний костюм і сам чорний [4, с. 149].

Білий колір у складі фразеологічних одиниць (ФО) використовується для позначення того, що має колір крейди, молока, снігу. // Вимитий, випраний; чистий. // Посивілий, сивий, сивоволосий. // Безколірний, безбарвний прозорий [5, с. 181]: **біле** золото, **білими** нитками шитий, ловити **білі** метелики; **белое** золото, **белые** мухи, **белый** билет, **белый** камень, **белый** лебедь, **белый** уголь, **шит** (шитый) **белыми** нитками, **шито белыми** нитками.

Білий колір вживається у фразеологізмах української та російської мов:

1) на позначення емоційного стану людини: *не бачити світу білого, на світ білий не дивився б; белый свет не мил, доводить до белого каления, доходить до белого каления, света белого не видит, свету белому не рад;*

2) вираження негативного ставлення до людини: *біла ворона, біла кістка; белая ворона, белая кость, белый негр;*

3) позначення часу: до **білого** дня, до **білого** снігу, до **білого** волосу; до **білого** света, до **білого** савана, до **белых** мух;

4) позначає щось вигадане, невідоме, невивчене: казка про **білого** бичка, **біла** пляма; сказка про **білого** бычка, **белая** магія, **белое** пятно;

5) вказує на страждання від хвороби, неминучу смерть: **світ білий** закрився (замкнувся), **покидати / покинути білий світ**, **прощатися / розпрощатися з білим світом**; **свєта білого не видєть**;

6) навколишній світ, простір: **світу білого не видно, білий світ**; **белый свет**, **по белу свету**, **увидєть белый свет в клеточку**;

7) в іронічному контексті: **у білий світ, як у копійку**; **дела как сажа бела, в белый свет, в белый свет, как в копеечку**.

Чорний – постає як колір негативних сил та сумних подій. Він символізує темінь смерті, відчай, горе, скорботу і зло, нижчі рівні або ступені всесвіту і лихі пророкування [7, с. 410].

Згідно із традиційним тлумаченням, чорний – колір сажі, вугілля, найтемніший; протилежне – білий [5, с. 181].

Порівняння з вугіллям та сажею зумовлено об'єктивними причинами: це основне місце існування чорного кольору в природі, бо саме кам'яне вугілля має чистий чорний колір та є його еталонним виявом, що і зафіксовано в словниках: **держати (тримати) в чорному тілі, чорний ворон, держать в черном теле**.

Фразеологізми з колоронімом **чорний** уживаються:

1) для вираження зневажливого, поганого ставлення до людини: **чорнильна** душа, **чорної** пам'яті, аж у роті **чорно**; **черная** душа, **черная** кость, **черный** народ;

2) для уявлення чогось поганого, гіршого ніж є насправді: як сім галок **чорний**, як смола **чорний**; в самому **черном** виде, в **черном** цвете, рисовать **черными** красками;

3) на позначення поганого фізичного стану людини, важкої хвороби, смерті: як **чорний** віл на ногу наступив, **чорна** смерть, **чорно** перед очима; **черная** немочь, **черная** смерть;

4) для вираження суму, горя, поганого настрою, важкої долі людини: **чорна** година, щоб прийшла **чорна** година, **чорні** дні, **чорна** доля, наганяти/нагнати **чорну** хмару, як **чорна** хмара, **чорні** хмари збираються/зібралися; **черный** год, **черный** день, **черный** час, **чернее** ночи.

ВИСНОВКИ

Дослідивши фразеологічні одиниці української та російської мов, до складу яких входять лексеми на позначення чорного кольору, можна стверджувати, що в момент утворення ФО колоронім входить до її складу у своєму первинному значенні або, рідше, набуває такого семантичного відтінку, який приписують значенню самого кольору.

Проаналізувавши значення фразеологічних одиниць, можна зробити **висновок**, що фразеологізми української та російської мов з колоронімами «білий» та «чорний» схожі за своїми значеннями та мають майже однакову семантику. У фразеологічному словнику української мови за редакцією В. Білоноженко

зафіксовано 24 ФО з колоронімом *білий* і 26 ФО з компонентом *чорний*, тоді як, у фразеологічному словнику російської мови за редакцією О. Молоткова 33 ФО з колоративом *білий* і 29 ФО з кольороназвою *чорний*.

Незважаючи на позитивне лінгвокультурологічне значення, колоронім «білий» може уживатися у фразеологізмах, що вказують на страждання від хвороби, неминучу смерть, а також у ФО для вираження негативного ставлення до людини. Колоратив «чорний» вживається лише у фразеологізмах, що мають негативне значення, які виражають погане фізичне та емоційне почуття людини.

Список літератури

1. Білоноженко В. М. Фразеологічний словник української мови / В. М. Білоноженко [та ін.] ;уклад.: В. М. Білоноженко. – К.: Наук. думка, 1993. – 984 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Ковальська І. В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англійських художніх текстів: автореф. дис. ... канд. філ. наук / І. В. Ковальська. – К., 2001. – 102 с.
4. Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Н. И. Толстой [и др.]; под общей ред. Н. И. Толстого. – Т. 4: П (Переправа через воду) – С (Сито) – М.: Международные отношения, 2009. – 656с.
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
6. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 262 с.
7. Тресиддер Дж. Словарь символов / Дж. Тресиддер; пер. с англ. С. Палько. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 448 с.
8. Фразеологический словарь русского языка /А. И. Молотков [и др.]; под ред. А. И. Молоткова. – М.: СоветскаяЭнциклопедия, 1987–543 с.

ОППОЗИЦИЯ «БЕЛЫЙ» – «ЧЕРНЫЙ» В УКРАИНСКОЙ И РУССКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Даниленко Ю. И.

В статье исследуется лингвокультурологическое значение колоронимов «белый» и «черный». Рассмотрена роль цвета в жизни восточных славян. Особое внимание уделено выявлению схожих черт в семантике фразеологических единиц с компонентом, обозначающим цвет в украинском и русском языках. Сравнительный анализ символических значений цвета проведен с учетом языковой и культурной специфики двух народов.

Ключевые слова: колороним, цвет, фразеологизм, колористический компонент, белый, черный.

THE OPPOSITION OF "WHITE" TO "BLACK" IN UKRAINIAN AND RUSSIAN PHRASEOLOGY

Danilenko Y. I.

The article is devoted to linguo-culturological meaning of colors "black" and "white". Special attention is paid to the identification of similarities in the meaning of phraseological units of the Ukrainian and Russian languages. The article discusses the role of colors in the life of Eastern Slavs. Comparative analysis of symbolic meanings of these colors is carried out taking into account the linguistic and cultural specifics of the two nations.

Keywords: color, idiom, color component, black, white.